

INVESTIGAR EL BILINGÜISME A CATALUNYA: UNA NECESSITAT URGENT

per M. Àngels Viladot

Des de fa un parell de dècades s'ha produït, arreu d'Europa i d'altres continents, una vivíssima preocupació pel fenomen del bilingüisme, i concretament una forta sensibilització pels problemes que comporta una educació bilingüe. Aquesta sensibilització arrenca fonamentalment del ressò que han tingut les anomenades "minories lingüístiques", en la seva actitud de protegir la puresa de la llengua i la cultura pròpies.

Moltes d'aquestes comunitats lingüístiques han sofert una deliberada opressió en la manifestació de la seva pròpia cultura. Aquest és el cas de Catalunya, en què l'Estat espanyol ha intentat de portar el català, fins els nostres dies, a un estat de dialectalització mitjançant un fraccionament indefinit en parles locals (privades de l'element unificador que són els *mass media*, les escoles i la literatura escrita), i d'aquesta manera ha intentat que la llengua catalana desaparegués com a idioma de cultura. La llengua oficial de l'escola —fins fa poc temps el castellà— ha estat una llengua diferent de la pròpia de la nostra comunitat, el català. D'això es dedueix l'actitud adversa d'alguns sectors davant del bilingüisme, que en definitiva no és res més que una actitud lògica en defensa de la llengua pròpia i de la identitat col·lectiva.

Si tenim en compte, per tant, que la llengua és el vehicle fonamental de cultura, deduirem que el nen a l'escola té el dret d'aprendre en la seva llengua pròpia, en la llengua que utilitza a casa seva; perquè aquesta llengua pertany a una col·lectivitat i dona suport a la seva cultura i es manté mitjançant l'escola. Ara bé, el nen també té el dret d'aprendre una segona o més llengües modernes que li permetin la seva utilització amb fluïdesa, com a instrument de comunicació oral i escrita, perquè com més va més existeix la necessitat d'establir relacions de caràcter polític, econòmic, tecnològic i cultural, fonamentalment, amb d'altres països del món. D'aquí es desprèn la necessitat d'elaborar programes específics d'ensenyament d'una segona o més llengües.

L'estudi del bilingüisme no es pot separar del seu emmarcament econòmic, polític i sociològic. Per això el problema d'una educació bilingüe a Catalunya és molt més complex que el que hem exposat línies enrera. És troba amb factors socials, polítics i culturals definitoris que li fan tenir objectius i necessitats que la condicionen en el moment d'elaborar projectes d'ensenyament.

Per tal d'iniciar un pla psicopedagògic que pugui ésser una realitat a l'escola a Catalunya, cal fer una definició de l'estat actual, tant des

(els mots)

del punt de vista social, econòmic i polític com lingüístic i psicològic. Però a la nostra comunitat l'interès per aquest problema no concorda amb la feina investigadora que és necessària i que en definitiva és l'única manera viable per a descriure aquest fenomen.

Investigació de la psicologia a d'altres països: els efectes del bilingüisme i programes d'ensenyament bilingüe

Durant molt de temps, investigadors i teòrics d'altres països han estat polemitzant sobre els efectes negatius *versus* els efectes positius del bilingüisme, ja sigui sobre el desenvolupament del llenguatge, el rendiment a l'escola, els processos cognitius, la intel·ligència o la personalitat. Els efectes negatius del bilingüisme han estat exposats sobretot a la fase preliminar de l'estudi d'aquest fenomen i massa sovint sense fonaments empírics. Ara bé, en les dues darreres dècades, la investigació sembla demostrar alguns efectes positius del bilingüisme. L'impuls d'aquestes investigacions ha sorgit en gran part de rigorosos resultats obtinguts fonamentalment al Canadà i concretament d'un primer estudi sobre el funcionament intel·lectual dels bilingües i unilingües realitzat l'any 1962 per dos investigadors, els quals trobaren que els nens de la mostra del seu treball, bilingües anglo-francesos, puntuaven significativament per damunt dels unilingües en les mesures d'intel·ligència tant verbals com no verbals. La interpretació d'aquests resultats indicaven una estructura intel·lectual més diversificada i una més gran flexibilitat mental, suggerint així la possibilitat que el bilingüisme pot afectar favorablement l'estructura i la flexibilitat del pensament. Ara bé, un sol treball difícilment podia canviar el concepte que el bilingüisme era nociu per al desenvolupament lingüístic, intel·lectual i cognitiu de l'individu bilingüe. Afortunadament, usant diferents aproximacions al problema, des de llavors han anat sorgint una colla de treballs de tot el món validant aquestes troballes. Entre d'altres, les investigacions més curosament portades a terme han estat fetes a Singapur per Torrance i altres l'any 1970, a Suïssa per Balkan l'any

1970, a Israel i Nova York per Ben Zeev, l'any 1972, al Canadà per Cummins i Gulutsan, l'any 1973. Tots aquests treballs indiquen que els nens bilingües, en relació amb el grup control d'unilingües, tenen uns avantatges sense rèplica, en les mesures de "flexibilitat cognitiva", "creativitat" o "pensament divergent". De la mateixa manera que no hi ha hagut diferències d'interpretació quant al concepte de l'expressió "flexibilitat cognitiva" o bé "creativitat", sí que en diversos treballs s'ha polemitzat sobre el concepte de "pensament divergent". Aquest ha estat considerat per una banda com un índex de creativitat i en d'altres treballs ha estat considerat com un estil cognitiu (en el sentit de perfil individual basat en la forma de percebre i usar la informació) que reflecteix una viva imaginació i una habilitat trobar un gran nombre de possibles solucions en la tasca de resolució de problemes.

És a partir del primer treball de Peal i Lambert i de la revalidació dels seus resultats per aquests subsegüents estudis, que al Canadà i concretament a l'àrea de Quebec (on existeix una situació de bilingüisme franco-canadenc, amb fortes tensions interculturals) s'elaboraren tot un seguit de programes d'ensenyament bilingüe anomenat "projecte d'immersió". L'avaluació d'aquests programes escolars a través d'estudis longitudinals ha demostrat igualment una execució millor en els tests de creativitat per als nens bilingües. A més, concretament hi ha un treball de Scott fet l'any 1973 que elaborà amb dades recollides en un període de set anys de dos grups de nens anglo-canadencs. Un grup havia seguit un programa d'immersió i un altre grup, un programa educatiu convencional, en llengua anglesa. Els dos grups foren comparats en intel·ligència, entorn socio-econòmic i l'actitud dels pares envers el grup cultural francès. D'entre molts altres resultats, Scott trobà que els nens que havien esdevingut bilingües a partir d'un programa d'ensenyament per "immersió", obtenien qualificacions més altes que el grup monolingüe amb els quals havien estat comparats per la seva mesura d'intel·ligència i el seu entorn de classe social. Aquests resultats donen un gran suport a les troballes esmentades sobre el lligam causal entre bilingüisme i flexibilitat, i pel que sembla el bilingüisme reforça el segon.

Cal emfasitzar a més els resultats comparatius dels progressos dels nens educats bilingüísticament amb aquests programes d'ensenyament d'immersió, amb nens educats monolingüísticament en francès o en anglès a la mateixa ciutat de Montreal. Els comunicats

anuals d'aquest estudi longitudinal demostren que els nens després de 4 o 5 anys llegeixen, escriuen, parlen i utilitzen l'anglès tan correctament com els nens que han estat instruits en anglès de la manera convencional. A més i sense dificultats, poden també llegir, escriure, parlar i entendre el francès d'una manera que els alumnes anglesos que segueixen el francès com a segona llengua mai no podran realitzar. D'altres investigacions, però, han demostrat que el potencial de l'individu en la seva segona i/o primera llengua, si està per sota d'un cert llindar, no és propici per a l'acceleració del desenvolupament cognitiu. Això vol dir que en aquests treballs solament es trobaren resultats positius del desenvolupament cognitiu en aquells individus que tenien un bilingüisme equilibrat; és a dir, per aquells que tenien una dominància lingüística equivalent en les dues llengües. Aquests darrers treballs en cap cas no contradiuen el gran nombre de proves acumulades en contra de la idea que ésser bilingüe, és a dir, tenir dos sistemes lingüístics, divideix les fonts cognitives i redueix la seva eficàcia en els processos de pensament.

Queden clars, doncs, uns avantatges cognitius dels bilingües en el domini de "flexibilitat cognitiva". Però el que sí que ens aporten aquests darrers resultats és la idea que per tal d'evitar un déficit cognitiu, hi ha d'haver un nivell de competència lingüística que ha d'ésser superat pel nen bilingüe.

Això suggereix la necessitat de donar una forta base en la lectura i l'escriptura en la llengua pròpia del país, abans o al mateix temps que s'introdueix una segona llengua, i de fet és el que al Canadà han començat a fer des de fa uns anys amb els "programes d'immersió", que ja he esmentat anteriorment. També ha estat exposada la hipòtesi que els individus bilingües, pel fet de rebre una interferència continua entre els seus dos sistemes lingüístics, serien més conscients en alguns aspectes del procés lingüístic i desenvoluparien estratègies de compensació per tal de resoldre el problema de la interferència i que aquest fet podria accelerar certs aspectes del desenvolupament cognitiu. De tot això es formularen les hipòtesis que possiblement el factor de varietat de paraules per un mateix concepte pugui ésser un efecte positiu sobre alguns processos conceptuals, però que la producció en funció de la seva rapidesa d'emissió sigui reduïda pel procés de la interferència degut a xarxes lingüístiques associatives diferents. Ara bé, les dades més importants, per la seva transcendència en els estudis sobre quina és la millor edat per a iniciar el nen en l'aprenentatge d'una segona llengua, han estat aportades per recents treballs que defineixen una nova direcció de la investigació sobre els processos de pensament i bilingüisme. Aquests treballs s'inclouen dins de la sèrie d'estudis que intenten trobar diferents tipologies de bilingüisme (basats aquests treballs en la distinció de bilingüisme "compost" i "coordinat", a partir de la classificació de bilingüisme de Weinreich l'any 1953 i desenvolupada per Ervin i Osgood l'any 1954). Els descobriments suggereixen que els nens que frueixen d'un bilingüisme precoç (bilingües "primerencs") utilitzen estratègies diferents per a processar cognitivament el material verbal que les utilitzades pels individus que han esdevingut bilingües més grans (bilingües "adolescència"). Aquesta diferència en l'estratègia de processar la informació es reflecteix en el fet que els nens bilingües que hi esde-

vingueren de petits utilitzen un enfocament analític i semàntic davant del material verbal. Per contrast, els bilingües que adquiriren la segona llengua durant l'adolescència o més endavant, donen més atenció a les característiques físiques dels estímuls lingüístics. Aquests grups de bilingües (anomenats pels investigadors bilingües "d'adolescència") utilitzen per a processar la informació verbal una estratègia més superficial, més gestàltica, confiant en els aspectes melòdics i tonals de les paraules -estímul-, evitant processos més profunds, tals com els que estarien involucrats en l'anàlisi semàntica i analítica d'aquests mateixos estímuls, pel grup en què la segona llengua ha estat apresada al mateix temps o als voltants de la primera (bilingües "primerencs").

Sembla, doncs, que els bilingües "primerencs" desenvoluparien uns sistemes de significat relativament més persuasius i superordenats que afavoreixen ambdues llengües. En canvi, els bilingües "d'adolescència" o que esdevingueren bilingües de més grans, tenen els sistemes semàntics més compartimentalitzats per a cadascuna de les llengües, i en general els sistemes de processar les dues llengües són més independents funcionalment. Així, doncs, a partir de la distinció d'Ervin i Osgood entre bilingües compostos i coordinats, sembla que els bilingües "primerencs" tenen sistemes de llengües més compostos, per tant les dues llengües semànticament més fusionades i, els bilingües "d'adolescència", sistemes més coordinats, és a dir, els sistemes lingüístics semànticament més separats. Ara bé, això ens fa pensar que si els bilingües "primerencs" poden tenir l'avantatge de processar la informació verbal més profundament, també això afavoreix els processos d'interferència entre les dues llengües, en estar precisament, aquestes més fusionades semànticament.

Ens trobem davant d'una colla de treballs i teories recents que han demostrat efectes cognitius clarament positius del bilingüisme i que, a més ens obren noves vies d'investigació que ens permetran aprofundir en el munt d'incògnites que els estudis sobre aquest fenomen ens ofereix. En aquest sentit, han sorgit paral·lelament alguns treballs en diverses direccions que ens comencaran a suggerir que el fet d'esdevenir bilingüe i bicultural disminueix el sentit d'identitat personal, de la mateixa manera que per tal de fer una anàlisi seriosa en els estudis comparatius dels efectes del bilingüisme cal tenir en compte el nivell socioeconòmic.

Factors socio-psicològics del bilingüisme

Molts autors han atribuït els efectes positius del bilingüisme a una interacció social més elaborada o a una estimulació cultural més diversificada. Segons treballs realitzats per Lambert l'any 1975 i per Cummins l'any 1977, hi ha bilingües que hi han esdevingut en un medi "additiu" (segons terminologia de Lambert) on l'àmbit és encoratjador i aquesta experiència és viscuda com una aportació lingüística i cultural. Però en canvi, d'altres individus han esdevingut bilingües en una atmosfera de supervivència on la seva primera llengua significa la dominància d'aquesta en molts aspectes de la seva vida. Potser fins la desaparició de la seva primera llengua, que encara no hagi desaparegut per als propis individus, sí que probablement pot desaparèixer per als seus descendents. Aquest cas seria

(també segons terminologia de Lambert) un bilingüisme "sotaadditiu".

Aquestes són algunes de les vies principals de la investigació del bilingüisme sota el prisma de la psicologia arreu del món. La preocupació per l'educació bilingüe és palesa en quasi tots els treballs realitzats; en l'interès per esbrinar quines són les repercussions en el desenvolupament cognitiu i lingüístic; en l'interès de esbrinar quina és l'edat més convenient per a iniciar el nen en l'estudi d'una segona llengua, etc., perquè s'entén que la confirmació experimental d'aquesta sèrie de fets és l'únic camí que ens permetrà elaborar programes coherents i ben planejats d'educació bilingüe, siguin quines siguin les necessitats polítiques, econòmiques o socials de la comunitat a tractar.

Necessitat d'investigar

A l'inici d'aquest article hem apuntat que per a la comprensió del fenomen del bilingüisme era necessària una descripció dels fets pròpiament lingüístics, sociològics i psicològics. Això vol dir que cal estudiar els processos del contacte entre les dues llengües i les seves conseqüències; com, d'altra banda, cal investigar els fets sociològics que defineixen aquesta situació de contacte i la seva transformació, així com la descripció del comportament de l'individu bilingüe. Ara bé, per a poder descriure objectivament un fenomen cal poder-lo mesurar, i d'aquí que el psicòleg s'interessi per trobar mesures globals de bilingüisme per a emprar-les en els seus treballs i poder avaluar, així, els efectes d'aquest bilingüisme. Hem dit també que Catalunya es trobava amb factors molt específics en la seva comunitat de catalanoparlants i castellanoparlants que la condicionen en el moment d'elaborar projectes d'ensenyament.

En l'aspecte de l'educació bilingüe tots els esforços són encara dirigits a aconseguir canviar l'ensenyament d'una llengua a l'altra; de la llengua dominant -el castellà- a la pròpia de Catalunya -el català. A més, amb l'interès d'integrar en la nostra comunitat tota una població flotant, fills de pares castellano-parlants. Som molt lluny, per tant, de poder elaborar programes realitzables a curt termini, d'ensenyament d'una segona llengua o més llengües, perquè de fet encara no hem recuperat la nostra pròpia. Però això no justifica la manca de treball investigador. Ans al contrari, caldria convergir tots els esforços de les diferents disciplines que estudien el problema del bilingüisme a la nostra comunitat per a poder trobar en primer lloc una solució viable per a l'elaboració de programes d'ensenyament bilingüe adequats en aquest canvi transitori d'una llengua a l'altra, fins a l'aconsegüiment de la normalització lingüística en l'ús del català. Una vegada aconseguit això podrem aleshores confeccionar programes d'ensenyament per a la introducció d'una segona llengua o més llengües que tinguin més poder de difusió en el món modern.

A la nostra comunitat, la investigació realitzada sobre el bilingüisme ha estat fet fonamentalment sota el prisma de dues disciplines que ens han començat a definir la situació de les dues llengües en contacte. Aquestes són: la sociologia i la lingüística. En canvi, són molt poques les investigacions de la psicologia, tenint en compte la seva important transcendència en la descripció dels efectes del bilingüisme a la nostra comunitat, i fonamental-

ment per la seva immediata incidència en el moment de realitzar programes d'ensenyament bilingüe: és amb l'ajut de la descripció sociològica i lingüística i fonamentalment de les dades experimentals trobades dels efectes del bilingüisme en el desenvolupament del nen, que el psicòleg escolar, com a tècnic coneixedor de les lleis de l'aprenentatge, podrà produir programes d'ensenyament bilingüe.

Al llarg d'aquesta exposició hem puntualitzat també que per a poder descriure científicament un fenomen cal poder-lo mesurar i que per això al psicòleg li concernia abans de tot trobar mesures bàsiques que li permetran justament això: descriure científicament el comportament de l'individu bilingüe. Existeixen dos tipus de mesures de dominància lingüística: les mesures directes i les mesures indirectes. Les primeres es basen en tests estandaritzats de lectura, escriptura, comprensió i parla. Ara bé un test estandaritzat als EUA, a Anglaterra o a França, molt probablement no sigui adequat per a estudiar la població bilingüe d'un altre país. Les mesures indirectes de dominància lingüística superen aquest problema i es basen en la prova psicofisiològica del temps de reacció, essent aquest la demora mínima d'una resposta voluntària determinada davant d'un estímul proporcionat. L'interès a trobar mesures bàsiques i globals de dominància bilingüe en la nostra comunitat parteix d'un projecte elaborat l'any 1974 al Laboratori de Conducta, departament de psicologia de la UAB, que posteriorment es materialitzà en un treball experimental en el qual es demostrà que el temps de reacció d'associació verbal que trigaven a respondre

una mostra d'individus bilingües de la nostra comunitat, davant de mots en català i castellà, és una mesura que ens pot dir en quin grau un individu bilingüe català-castellà domina més una llengua que l'altra. Aquesta mesura ens permetria conèixer el grau de la dominància lingüística dels alumnes de les escoles de Catalunya, a més d'ésser una eina bàsica com a requisit previ per a ulteriors treballs sobre bilingüisme. La validació de la prova psicofisiològica del temps de reacció d'associació verbal es realitzà amb un qüestionari (Q.V.) que mesura l'activitat verbal diària que fa l'individu d'ambdues llengües català-castellà. Aquesta mesura directa es compon de quatre unitats: a) activitat verbal escoltada b) activitat verbal parlada; c) activitat verbal llegida; d) activitat verbal escrita, i a més un apartat e) relacionat amb l'actitud davant cada llengua, història d'aprenentatge, etc. La mostra del treball fou seleccionada mitjançant el mateix qüestionari (Q.V.) i d'aquesta manera es va poder formar tres grups en funció de la seva dominància lingüística: un grup dominant en català (DC), un grup dominant en castellà (DS) i un grup amb un punt mitjà de dominància (DM).

Què podem concloure de tot això?

De tot el seguit de fets exposats al llarg d'aquest article podem abstraure algunes qüestions que, per la seva eminent importància per a la comunitat catalana, mereixen prioritat davant d'altres

La normalització de l'ús del català és una necessitat òbvia i que no cal tornar a esmen-

tar. Això vol dir que és urgent catalanitzar l'escola. Un pas previ seria el coneixement a fons de la composició psicolingüística dels alumnes de les diferents escoles de Catalunya, i això s'aconseguiria mitjançant aquestes mesures de domini lingüístic de què parlàvem més amunt, conjuntament amb una descripció de l'entorn social concret, ja sigui del poble o del barri on és inserida l'escola, si és una gran població. A aquesta documentació s'uniria la confecció de programes específics que elaboraria el psicòleg escolar tenint en compte aquest emmarcament d'acció social. Ara bé, per tal de poder veure els efectes d'aquests programes de catalanització es podria començar per un estudi pilot a diverses escoles de Catalunya. Per a la seva realització es podrien tenir presents les conclusions tretes de les rigoroses investigacions longitudinals en aquest aspecte del projecte d'ensenyament bilingüe, anomenat projecte d'immersió, fet al Canadà. Encara que la problemàtica de la situació social i del bilingüisme en aquest país és molt diferent, es podria obtenir dades importantíssimes que facilitarien la tasca per realitzar.

Hi ha molta feina a fer. I les persones que tenen poder de decisió en aquest camp haurien de donar l'empenta i el suport econòmic que són necessaris per a dur a terme aquesta recerca bàsica que, en definitiva, és l'única manera de resoldre el problema.

(M. Angels Viladot)

(humor)

VAIG ARRIBAR AQUI, VÍCTIMA DE LA
INCAPACITAT DE L'HOME PER A LLUITAR
CONTRA LA NATURA:
VAIG MORIR EN UN TERRATREMOL

VAIG ARRIBAR AQUI, VÍCTIMA DE LA
INCAPACITAT DE L'HOME PER A
SUPERAR LA NATURA:
VAIG MORIR EN UNA EXPLOSIÓ ATÒMICA

